

לכבוד שבת קדש - פרשת תרומה - זכור תשפ"א

וזהב הארץ ההיא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

הם הכסא למרכבה, וכך בתיאור מעשה מרכבה הקטן ספר יחזקאל פרק י' מתואר כי על אחת הפאות של כסא הכבוד מצוייר כרוב. דבר ה' מתגלה במשכן בין שני הכרובים. והקב"ה מכונה "ה' צבאות יושב הכרובים. הכרובים הם הבסיס והכסא הנושא את דבר ה' בעולם.

כך גם כשנכנסים למשכן, אתה צועד בעקבות הכרובים. בין חלקי המשכן השונים יש הפרדה. מסך מפריד בין החצר למשכן, ופרוכת מבדילה בין הקודש לקודש קדשים. אך יש ביניהם הבדל. בשלושה דברים נבדל פרוכת זה המבדיל בין קודש לקודש קדשים מן המסך המבדיל בין אוהל מועד לחצר המשכן, כי הפרוכת היא מעשה חושב כרובים והמסך היא מעשה רוקם, הפרוכת היא על ארבעה עמודים והמסך על חמשה עמודים, הפרוכת היא על אדני כסף והמסך על אדני נחושת. (כלי יקר פרשת תרומה כו:לא).

הכרובים הולכים ומתחזקים ככל שאנו מתקרבים למכון שבתו של הקב"ה. על הארון עצמו יש ממש כרובים המהווים חלק מהארון. גם על גבי הפרוכת המפרידה בין הקדש לקדש הקדשים, יש כרובים, אלא שכרובים אלו ארוגים בתוך הבד ואינם עומדים לעצמם. התורה קובעת שהפרוכת והכרובים יהיו מעשה חושב, ועשיית פרוכת תכלית וארגון ותולעת שני ושש משזור מעשה חושב יעשה אתה פרוכים: בהמשך נאמר שבצלאל קיצץ פתילי זהב כדי להכניסם עם חוטי הצמר, ומעשה זה הוגדר שם 'מעשה חושב'. במסך הפתח נאמר לעומת זאת שהוא עשוי מעשה רוקם. ועשיית מסך לפתח האהל תכלית וארגון ותולעת שני ושש משזור מעשה רוקם: הפרוכת היא 'מעשה חושב' - תערובת של חוטים סרוגים יחד. מסך הפתח הוא 'מעשה רוקם'. חז"ל קבעו שהכרובים היו רקומים עליו. רקמה משמעותה שיש בד בסיס עליו רוקם משהו נוסף. רקמה זו שונה מהותית ממעשה חושב, שכן מעשה חושב דומה לכיפה סרוגה שם הדוגמה היא חלק מהבד, בעוד שברקמה הצורה היא דבר מה הנוסף לבד.

וכך אנו למדים מהמשכן - אשר אנו בחצר ואנו מתקרבים לקודש, הכרובים רק רקומים. כאשר אנו נכנסים ומגיעים לפרוכת הכרובים מהווים כבר חלק מהבד ואינם רק תוספת חיצונית. כאשר אנו ממשיכים להתקרב הכרובים הופכים להיות כרובים "אמיתיים" העשויים מזהב.

=====

בשבת זו אנו קוראים את פרשת זכור המובילה אותנו לקראת פורים. אחת הדמויות המככבות במגילה היא דמותו של המן, צאצא לאגג מלך עמלק. תחילתו של עמלק מצאצאי עשו

פרשת תרומה פותחת את סדרת פרשיות המשכן, בהן מתואר בפירוט רב מעשה הקמת המשכן. פרשיות הכורכות בתוכן מספר רב של פרטים יוצרות קושי בהבנתן. קושי זה נובע בדרך כלל מכך, שמרוב עצים לא רואים את היער. קשה להבין מה חשיבות החזרה על הפרטים. מדוע חוזרת התורה על פרטים שנראים מיותרים. הדבר במיוחד קשה ביחס לתאור המשכן עצמו שכן דיני המשכן אינם מחייבים לדורות. אבל מכיוון שהתורה באה ללמד אותנו, הרי יש מקום ללמוד מכל דבר ופרט גם אם לכאורה נראה מיותר. זו הסיבה לריבוי הפירושים וההסברים לכל פרטי במעשה הקמת המשכן - לסוג החומר לצורת העבודה ועוד.

כבר בתחילת הפרשה מצווה הקב"ה וַיִּבְרַךְ ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ־לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: וְזֹאת תְּרוּמָהּ אֲשֶׁר תִקְחוּ מֵאֲתָם זָהָב וְכֶסֶף וְנִחְשֵׁת: מדוע יש לציין ולהזכיר את רשימת החומרים אותם יש לאסוף? הרי בתיאור המפורט של הקמת המשכן מופיעים החומרים שמהם יש להכין כל דבר? הסבר חסידי ידוע מייחס זאת לדרגות התרומה. אין מדובר רק בחומרים הניתנים למשכן, אלא מדובר באדם הנותן. יש שלוש מדרגות בנתינה. יש מדרגת זה"ב = זה הנותן ברצון (בעצמו). אין צורך לבקש, ברגע שהאדם מזהה שיש צורך הוא כבר נותן ברצון. יש מדרגת כס"ף = כסף סופר פעמיים. אדם הנותן, אבל סופר ומחשב כל נתינה. מה יוצא לי מזה. מדוע כדאי או לא כדאי לתת וכמה. ויש מדרגת נחש"ת = נדבת חולה שאומר תנו. כלומר כמו אדם השוכב על ערש דווי ורק אז הוא מוכן לתת. כך אנו לומדים לא רק מה לתת, אלא גם איך לתת. בצורה כזו יש וצריך ללמוד מכל כלי ומכל פרט במשכן דברים הקשורים להתנהגות הראויה והנכונה הנדרשת מאיתנו. ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: הקמת המשכן והפרטים להקמתו הם הבסיס למקדש השוכן בכל אדם ואדם.

המשכן מהווה המשך למעמד הר סיני, אך גם מקשר ומחזיר אותנו לגן עדן. וַיִּשְׁכֹּן מִקְדָּם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים הקב"ה העמיד כרובים בפתח הגן. והנה גם במשכן אנו מוצאים את הכרובים. גם בהקמת המשכן עצמו ואת־הַמִּשְׁכָּן תַעֲשֶׂה עֵשֶׂר יְרִיעַת שֵׁשׁ מְשֹׁר וְתִכְלַת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב תַעֲשֶׂה אֲתָם. וגם בבניית הכפרת והארון. על הארון ניצבים שני כרובים. ועשיית שנים פרוכים זהב מקשה תַעֲשֶׂה אֲתָם מְשֹׁנֵי קְצוֹת הַכְּפָרֶת: נראה כי הכרובים השומרים על דרך עץ החיים שומרים גם על המשכן. הכרובים

וְתִמְנַעַן הַיְתֵהּ פִּילְגֵשׁ לְאֵלִיפֹז בְּיַעֲשֹׁ וְתִלְדַּד לְאֵלִיפֹז אֶת־
עִמְלֵק (בראשית לו:יב). עשו הוא אדום, כלומר עמלק –
נכדו של עשו, היה מראשוני העם האדומי.

המשכן בו עסקנו מלב בתוכו חומרים שונים ביניהם נחושת
וארגמן. מהיכן הגיעה הנחושת?

כבר בשנות השלושים של המאה הקודמת החל נלסון גליק,
שהיה הארכאולוג הראשון שקיים חפירות מסודרות
ושיטתיות בתמנע שליד אילת. הוא מצא במקום מכרות
נחושת, וייחס אותם למלך שלמה בשל חרסים שנמצאו
שתיארכו את האתר למאה העשירית לפנה"ס. הוא קשר את
האתר עם שלמה המלך וממלכתו, בגלל התאריך המתאים,
ומכאן גם הכינוי שהשתרש למקום - "מכרות המלך שלמה".
כשלושים שנה אחריו, בחפירות שהחלו ב-1959 מצא בנו
רותנברג במקום, מקדש מצרי ושרידים נוספים מתקופת
הברונזה המאוחרת ולכן ייחס את שיא הכרייה לימי
הפרעונים הרעמסטיים של השושלות 19-20 של הממלכה
החדשה של מצרים.

הדבר הביא לכך שבכניסה לפארק תמנע ניצבים שני פסלים
מצריים גדולים, שכן כל הפיתוח של המקום נעשה בזיקה
לממצאים המצריים באתר.

החל משנת 2009 נערכות באתר חפירות חדשות בראשות ארז
בן יוסף מאוניברסיטת תל אביב. בן יוסף תיארך מחדש
בעזרת כלי חרס ותיארוך פחמן-14 את מחנה ההתכה העיקרי
למאה העשירית לפני הספירה, כלומר, תקופתו של המלך
שלמה (כפי שהוצע על ידי נלסון גליק בתחילת המחקר
באתר). בן יוסף מעריך, כי המכרות הופעלו על ידי חברה
מקומית, כאשר על פי הדמיון לאתר כריה בוואדי פינאן
שבירדן הוא סבור שהיה זה גרעין קדום של הממלכה
האדומית.

בתהליך הפקת הנחושת היו מספר שלבים: כריה והתכה.
הכריה נעשתה במכרות, שהכניסה אליהם הייתה דרך פירים
אנכיים בקוטר של 80 ס"מ בערך עם גומחות בדפנות ששמשו
מעין מדרגות. כלי הכרייה היו אזמל ופטיש. בתחתית פיר
הכרייה האנכי נחצבה מנהרה אופקית ראשית וממנה
התפצלו מנהרות כרייה בהתאם לפיצול עורקי המינרליזציה.
מפעם לפעם חצבו פירי אוורור ופירים להעלאת העפרות אל
פני הקרקע.

התכת הנחושת מן העפרות התבצעה באחד-עשר מחנות,
שחלקם שימשו גם למגורי הפועלים ולאחסון. לדברי פרופ'
בן יוסף: "בשנים האחרונות אנחנו חופרים אתר חדש בתוך
תמנע שנקרא 'גבעת העבדים'. השם עלול לבלבל, שכן העובדים
שם לא היו עבדים כלל ועיקר – אלא חרשים מומחים. תמנע

הייתה מרכז הפקת נחושת, הנפט של תקופת הברזל. גבעת
העבדים היא האתר הגדול ביותר של הפקת הנחושת בבקעה
והיא מלאה בערמות של פסולת תעשייתית, כמו סיגים מכבשני
ההתכה". אלא שאיש לא צפה את מה שימצאו בחפירה
ב'גבעת העבדים'. באחת הערמות הללו מצאנו שלוש פיסות
צבועות של בד. הצבע מיד משך את העין שלנו, אבל לא האמנו
שמצאנו ארגמן אמיתי מתקופה מוקדמת כל כך". במקום
התגלו, להפתעת החוקרים, שרידי אריג, גדיל וסיבי צמר,
הצבועים בצבע הארגמן המלכותי. תיארוך פחמן 14 ישיר
קבע כי הממצאים מתוארכים לסביבות שנת 1,000 לפנה"ס,
תקופת דוד ושלמה בירושלים.

"מדובר בתגלית מרגשת וחשובה מאוד", מסבירה ד"ר נעמה
סוקניק. "זו הפעם הראשונה שמתגלה פיסת אריג מתקופת דוד
ושלמה, הצבועה בארגמן היוקרתי. לבוש הארגמן יוחס בעת
העתיקה לבני אצולה, לכוהנים וכמובן למלכים. צבעו היפה של
הארגמן, העובדה שאינו זוהה והקושי בהפקת הצבע הנמצא
בגוף החילוץ בכמות זעירה – כל אלה הפכו אותו לצבע היקר
ביותר, שמחירו היה לעיתים גבוה מזה של זהב. עד הגילוי
הנוכחי, הכרנו רק פסולת של חלזונות, ושברי קרמיקה עם
כתמי צבע, שהיוו עדות לתעשיית הארגמן בתקופת הברזל, אבל
זו הפעם הראשונה שיש לנו עדות ישירה לאריגים הצבועים
עצמם, שהשתמרו כ-3,000 שנה".

פרופ' בן-יוסף הוסיף: "משלחת של אוניברסיטת תל אביב
חופרת בתמנע בריצפות מאז 2013. בזכות היובש הקיצוני
במקום, אנחנו מצליחים למצוא גם חומרים אורגניים כמו בדים,
חבלים ועורות מתקפת הברזל, ימיהם של דוד ושלמה – אוסף
שמעניק לנו הצצה ייחודית לחיים בתקופת המקרא.
ההשתמרות בתמנע יוצאת מן הכלל, והיא מקבילה רק לאתרים
מאחרים בהרבה כמו מצדה ומערות בר כוכבא".

הבדיקות האנליטיות, שנערכו באוניברסיטת בר אילן, יחד
עם שחזורי הצביעה שנעשו על ידי פרופ' זהר עמר וד"ר נעמה
סוקניק, יכולים להצביע על המינים בהם השתמשו לצביעת
אריגי תמנע ועל הגוונים אותם רצו להשיג. לצורך שחזור
הצביעה בחלזונות הארגמן הרחיק פרופ' עמר לאיטליה, שם
פיצח אלפי חלזונות, שאותם האיטלקים אוכלים, והפיק
מבלוטות הצבע שלהם חומר ששימש למאות ניסיונות שחזור
של הצביעה הקדומה. זיהוי הצבע נעשה במכשיר אנליטי
מתקדם (HPLC) והצביע על נוכחות של מולקולות צבע
ייחודיות, שמקורן רק באותם מיני חלזונות.

נחושת וארגמן נפגשים במכרות המלך שלמה, באתר המיוחס
לראשית ממלכת אדום צאצאי עמלק. שלמה, מקדש, משכן
ועמלק נפגשים יחד בשבת זו.

בברכת שבת שלום ומבורך – חגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>